

MÝTUS A ŽIVOT V MOŽNOSTECH

VLASTIMIL ZUSKA

Patočkovu pojetí mýtu je stručně formulováno v řadě studií, my pro tento text jako výchozí zvolíme studii *Platón a Evropa* pro obecně často probírané téma přechodu od mýtu k logu, vzniku filozofického myšlení, „rozhybání“ dějinnosti v západní civilizaci. Srovnáme zde Patočkův mýtus s jeho chápáním role spisovatele v kultuře a paralelní „ozvěnovitost“ v obou případech. Přemostění mýtu a literatury provedeme pomocí myšlenkových pilířů hermeneutiky a poststrukturalismu, konkrétněji za přispění Gadamera, Ricoeura a Deleuze s Guattarim, v komparaci s Patočkovým implikovaným uvažováním.

Ve zvolené studii Patočka srovnává mýtus a filozofii, přičemž filozofie je „dcerou“ úžasu, rozpoznání, že svět na jedné straně (prostě) je, je zjevný, na straně druhé se něco ukazuje, a to ukazování samo. Mýtus naproti tomu nad ničím nežasne, ten všechno ví předem. Mýtus smiřuje rozpory a tenze, jak se domnívá Patočka i Lévi-Strauss, mýtus je obrazem světa v celku a tento obraz, má-li být dílčím celkem, zobrazujícím svět v celku, snaží se být harmonizován, a zachycuje tedy ozvěnu světa, jehož je obrazem, v aspektu konzistence a finálního sladění. Svět jako celek se zjevuje, podle Patočky, ve formě dvojice (dobro a cizí) a i v domově jsou elementy cizoty, které je třeba smířit, i mýtus jako obraz světa v celku tedy obsahuje inherentní tenzi. Pokud se takové smíření nadále nedaří, nastupuje alternativní způsob. Mýtus vykládá svět pomocí vyprávění, zakládá tím způsob života, úzus, stereotyp jednání. A tento úzus je zakotven v tom, co je jisté, protože neměnné a vyřazené z aktuality, jež vždy hrozí přílivem cizího, totiž v minulosti: „Mýtus tkví v minulé dimenzi času, nová možnost lidského ducha, filosofie, vzniká díky přesunu z dimenze minulosti do aktuální přítomnosti.“¹ Ukážeme ovšem, že tento přechod není náhodný, že je vynucen inherentním charakterem mýtu – přeskočíme k Ricoeurovi: „Originální potenciál každého původního mýtu bude vždy přesahovat konkrétní společnost nebo národ. Mythos kterékoli společnosti je nositelem něčeho, co přesahuje své vlastní hranice, jako nositel jiných možných světů. V tomto horizontu ‚možného‘ odkrýváme univerzální dimenze symbolického a poetického jazyka.“²

Souvislost mýtu a literatury je v tomto náhledu zjevná, a proto se vrátíme k Patočkovi a jeho pojetí literatury ze studie „Spisovatel a jeho věc“. Patočka zde říká: „Pro vznik spisovatelství má nyní zvláštní význam rozklad mýtického vědomí a jeho jednoty a vliv na

¹ J. Patočka, *Platón a Evropa*, in: J. Patočka, *Péče o duši II*, OIKOYMENH, Praha 1999, s. 199.

² P. Ricoeur, *Myth as the Bearer of Possible Worlds*, in: M. J. Valdés (ed.), *A Ricoeur Reader. Reflection and Imagination*, Harvester, New York 1991, s. 489.

vyjádření životního smyslu, který mají jiné směry písemné objektivace slova.³ Filozofie jako nová možnost vztahu k univerzu modifikuje „tento náš původně nereflektovaný, instinktivní poměr výslovným *myslenkovým* aktem“.⁴ Připomeňme přesun z minulostní dimenze mýtu do aktuální přítomnosti a také, což je v tomto přesunu zřejmě obsaženo, nástup reflexe. Podle Patočky stojí spisovatel a jeho tvorba mezi běžným životem a reflektující filozofií a „odhaluje tvůrčí proces samotné skutečnosti, to v ní, co není stránkou ‚substance‘, a přece nepopíratelně jest“.⁵ Co není stránkou substance, můžeme chápat jako odchylky od mytického obrazu, ale také jako to, co se vymyká z lineárního času a zakotvení v minulosti, tedy stávání se (k tomu dále u Deleuze a Guattariho). Jak spisovatel dosahuje takového výsledku? řečnický se ptá Patočka. Tím, dodává, „že *podtrhne* ony životní ozvěny pomocí onoho prostředku, v němž se přirozeně obráží a vyjadřuje svět: pomocí jazyka“.⁶ Jazyk spisovatele, podtrhující „životní ozvěny“, zjevně také převádí minulostní časovou dimenzi do aktuální přítomnosti, jako činí podle Patočky nástup filozofického myšlení a dodejme reflexe vůbec. Připomeňme konkretizaci P. Ricoeura výše, kde mluví o univerzálních dimenzích symbolického a poetického jazyka při přesahu mýtu. Oč běží, pokračuje Patočka, ve spisovatelském „podniku“, je zachytit svět v jeho živé podobě. A Patočka svět charakterizuje takto: „Svět ve své živé podobě je *celek*. Je celistvost, tj. vždy je před jednotlivostmi, překračuje je a zahrnuje v sobě (...) nestojí zde jako takový, nýbrž jako rámec možností svobodné bytosti. Svět je veskrze světem možností, korelát něčeho, co je vždy celek zároveň daného a ne-daného, v dvojím smyslu odbytého a ještě neuskutečněného, svět je celek jako časový.“⁷ Časový charakter světa jako celku, s manifestující se nesubstanciální přítomností tvůrčího procesu přítomnosti, včetně ještě neuskutečněného, opět koresponduje s konceptem stávání se, k němuž se dostaneme níže. Předtím se ale zastavíme u slibovaného Gadamera a jeho „hermeneutického příspěvku k otázce ‚odmytologizování‘“ (podtitul studie „K problematice sebeporozumění“). „Rozumění jako hermeneutický úkol vždy již zahrnuje dimenzi reflexe. Rozumění není pouhou reprodukcí nějakého poznání, tj. jeho pouhým opakovaným výkonem, nýbrž je si opakování tohoto výkonu samo vědomo. Je poznáním poznaného.“⁸ V tomto ohledu můžeme chápat Patočkovu pojetí mýtu jako opakování výkonu bez tohoto uvědomění a rozpad mytického vědomí identifikovat s nástupem (filozofické) reflexe. V původním životě v mýtu tedy rozumění jako hermeneutický úkol nevyvstává, protože, jak pokračuje Gadamer: „Hermeneutický problém vyvstává očividně jen tam, kde žádná taková mocná tradice do sebe nevstřebává vlastní chování k sobě samé, nýbrž kde se vynořuje vědomí toho, že dotyčný vystupuje vůči podání, které na něj přechází, jako vůči něčemu cizímu, ať tak, že k němu vůbec nepřísluší, anebo tak, že tradice, která jej s podáním spojuje, jej již nepohlcuje bez pochybností.“⁹ Připomeňme dvojici dobré a cizí v lůně mýtu u Patočky a můžeme zahlédnout přechod od mýtu k filozofii a literatuře jako iniciovaný extenzí této inherentní tenze, nesenou reflexivitou a aktualizovanou časovostí

³ J. Patočka, Spisovatel a jeho věc, in: J. Patočka, *Češi I*, OIKOYMENH, Praha 2006, s. 268.

⁴ Tamtéž, s. 287.

⁵ Tamtéž, s. 290.

⁶ Tamtéž.

⁷ Tamtéž, s. 291.

⁸ H.-G. Gadamer, K problematice sebeporozumění. Hermeneutický příspěvek k otázce „odmytologizování“, in: H.-G. Gadamer, *Pravda a metoda II. Dodatky a rejstříky*, Triáda, Praha 2011, s. 107.

⁹ Tamtéž, s. 108.

světa jako celku. Při aplikaci Gadamerových závěrů na Patočkův výměr lze dovést, že hermeneutický problém a úkol porozumění vyvstává pro filozofa a stejně tak pro spisovatele. Pokud ale spisovatel „podtrhuje životní ozvěny“, nezahrnují takové ozvěny živého světa jako celku i mýtus, jakkoli minulý? Tedy jistý mytologický rámeček (Patočkův pojem) či mytopoetické jádro (Ricoeur), tedy i jisté estetické a narativní vzorce jako možnosti vyjádření a rozumění živému světu jako časovému celku, který zahrnuje již uskutečněné, tedy minulostní. Patočka mluví o oslabené a nám blízké formě (mýtu) v souvislosti s *Babičkou* Boženy Němcové a zdá se přitakávat takovému výkladu. Rámeček světa jako světa možností můžeme vystopovat i v dalším a posledním odkazu na Gadamera, který dále odkazuje k práci Viktora von Weizsackera *Der Gestaltkreis* a kde předznamenává Deleuzův koncept stávání se: „(...) napětíplné chování, jímž se promyka a had navzájem drží v šachu, nelze popisovat jako odpovídající reagování jednoho na pokus o útok druhého, nýbrž jako vzájemné chování probíhající zcela současně. (...) V teoretickém zobecnění to znamená, že bytostné Já jedinců, jejich chování stejně jako jejich porozumění sobě samým, se takřkajíc rozpouští v jakési vyšší determinovanosti, která je určující ve vlastním smyslu.“¹⁰ Vyšší determinovanost může představovat mytické vědomí, ale také v reflexi odhalovaný svět jako svět možností, ať už výkonem filozofie nebo „věcí“ spisovatele. Svět možností jako svět časový ovšem neobsahuje jen paralely, analogie či podobenství mytických příběhů i literárních narativů, ale zásadní faktor, vymykající se linearitě fyzikalistického chápání časového světa i kruhovosti mýtů, totiž stávání se. Deleuze s Guattarim v knize *Tisíc plošin* postulují stávání se na podobných příkladech jako přejaté Gadamer (například včela a květ) a v souvislosti s mýtem uvádějí: „Takže když se strukturalismus s takovými stáváním se, jež procházejí křížem krážem každou společností, setká, vidí v nich fenomény degradace, které odklánějí pravý řád a vzbuzují dobrodružství diachronie. Přesto se Lévi-Strauss neustále ve svých studiích mýtů střetává s těmito rychlými akty, jimiž se člověk stává zvířetem a zvíře se stává... (ale čím? stává se člověkem nebo něčím jiným?) Vždycky je možné snažit se bloky stávání se vysvětlit korespondencí dvou vztahů, ale pozorovaný element je tak jistě ochuzován. Není třeba uznat, že mýtus jako rámeček, klasifikace, je stěží schopný zachytit stávání se, podobná spíše fragmentům pohádky? Není třeba dát za pravdu Duvignaudově hypotéze, podle níž společnostmi procházejí „anomické“ fenomény, které nejsou deformacemi mýtického řádu, ale neredukovatelnou dynamikou rýsující linie úniku a zahrnující jiné výrazové formy, než je mýtus...?“¹¹ Zachycení „tvůrčího procesu samotné skutečnosti“ ze strany spisovatele nesporně zahrnuje i tuto neredukovatelnou dynamiku, která se prodrala v samotném gestu transcendence mýtu a spoluvytvořila filozofické myšlení i literaturu a obecně umění jako subverzi úzu, stereotypu a degradující redukce ztuhlé symbolické struktury dogmatických ideologií.

¹⁰ Tamtéž, s. 113.

¹¹ G. Deleuze, F. Guattari, *Tisíc plošin. Kapitalismus a schizofrenie II*, Herrmann & synové, Praha 2010, s. 267.

Poděkování

Tento text vznikl za podpory grantového projektu „Problematika umění v myšlení Jana Patočky“ (GAČR P409/11/0324).

LITERATURA

- Deleuze, G.; Guattari, F., *Tisíc plošin. Kapitalismus a schizofrenie II*, Herrmann & synové, Praha 2010.
Gadamer, H.-G., *Pravda a metoda II. Dodatky a rejstříky*, Triáda, Praha 2011.
Lévi-Strauss, C., *Mýtus a význam*, Archa, Bratislava 1993.
Patočka, J., *Češi I*, OIKOYMENH, Praha 2006.
———, *Péče o duši II*, OIKOYMENH, Praha 1999.
Ricoeur, P., Myth as the Bearer of Possible Worlds, in: Valdés, M. J. (ed.), *A Ricoeur Reader. Reflection and Imagination*, Harvester, New York 1991, s. 482–90.

MYTH AND LIVING IN POSSIBILITIES

Summary

This article is a comparison of Patočka's conception of myth and the writer role's in culture, while considering the transition from *mythos* to *logos*. It uses Patočka's concept of 'resonance' (*ozvěnovitost*) in both cases, that is, with *mythos* as a picture of the world in its entirety and also of the world of possibilities, as temporal world depicted in the writer's works. It traces the decline of mythic thinking with the ascent of philosophical reflection, and the shift from the past (myth) to the present (philosophy and art). Next to an analysis of Patočka's reflections, the article places a hermeneutic understanding of reflection and the 'demythologizing' (Gadamer) as well as the conception of myth with the dimension of possibility (Ricoeur). To identify and explain the 'creative process of reality itself' in the writer's work, the article uses both the tension inherent in mythical thinking and the concept of becoming in the poststructuralist thought.